

ТЕОДОР РУЗВЕЛЬТ: РЕФОРМІЗМ ТА ЕКСПАНСІЯ У США НА ЗЛАМІ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ

На основі опублікованих документів, спогадів сучасників і сучасної наукової літератури досліджується проблема ролі та місця внутрішньої та зовнішньої політики Теодора Рузвельта у становленні сучасних США. Розглядаються основні аспекти соціального реформізму Рузвельта як апогею “ери прогресизму”.

Ключові слова: США, Теодор Рузвельт, соціальний реформізм, прогресизм, експансія.

На основе опубликованных документов, воспоминаний современников и современной научной литературы исследуется проблема роли и места внутренней и внешней политики Теодора Рузвельта в становлении современных США. Рассматриваются основные аспекты социального реформизма Рузвельта как апогея “эры прогрессизма”.

Ключевые слова: США, Теодор Рузвельт, социальный реформизм, прогрессизм, экспансия.

On the basis of the published documents, memoirs of contemporaries and modern scientific literature the problems of role and place of domestic and foreign policy of Theodore Roosevelt in formation of the modern USA are investigated. The basic aspects of Roosevelt's social reformism which were the apogee of the “progressive era” in the USA are examined.

Key words: USA, Theodore Roosevelt, social reformism, progressionism, expansion.

Президент Теодор Рузвельт (1901–1909) належить до когорти тих американських політиків, з ім'ям яких пов'язані етапні зміни у внутрішній і зовнішній політиці США. Цей політик докорінно змінив парадигму соціального влаштування Сполучених Штатів, вивів їх на арену світової політики і вважається найвидатнішим президентом після Авраама Лінкольна. Виникає логічне запитання: які передумови й обставини привели до того, що саме двадцять шостий президент США почав реалізовувати ті кроки практично у всіх сферах життя

Питльована Лілія Юрївна, кандидат історичних наук, викладач кафедри світової історії нового та новітнього часу, Український Католицький Університет, м. Львів.

американського суспільства, про які вже кілька десятиріч говорять політики?

Реформи всередині країни, що мали на меті, перш за все, забезпечення соціальної стабільності, стали апофеозом “ери прогресизму”. На початок ХХ ст. економіка США відзначалася безпрецедентними темпами зростання, чому сприяла і забезпеченість країни необхідними природними ресурсами, і достатня кількість накопичених капіталів, і великий щорічний приріст населення за рахунок еміграції (що давало робочі руки для освоєння територій, розробки ресурсів, зростання підприємств). Але варто також акцентувати увагу на такому важливому чиннику, як “культура, схильна до експериментування і новаторства. Політичні інституції Америки та економіка вільного ринку створили безпрецедентні можливості для амбітних та бунтівливих винахідників, у яких архаїчні привілеї чи жорсткі суспільні ієрархії не придушували особистих прагнень і мрій” [2, 4]. Найбільш швидкими темпами американський бізнес почав розвиватися з 60-80-х років ХІХ ст., чому сприяла розбудова шляхів сполучень, особливо залізничних мереж, у тому числі й таких, що з’єднували атлантичне узбережжя з тихоокеанським [6].

Важливе значення мав швидкий процес урбанізації, революційні зміни у промисловості та сільському господарстві, які особливо інтенсивно відбувалися у період після Громадянської війни. Причому зростання міст викликало чимало проблем, характерних для великих населених пунктів, а саме: надання малозабезпеченим верствам населення дешевого соціального житла, робочих місць, медичного обслуговування тощо. Керівництво країни далеко не одразу прийшло до розуміння необхідності вирішення цих завдань, і однією з перших ними почала займатися адміністрація Т. Рузвельта [8, 670–671; 9, 178; 19, 104–124]. Досліджуючи “еру прогресизму” у США, С. Дінер наголошує на трьох головних цілях, яких слід було досягти за допомогою реформ: економічна безпека, персональна автономія та свобода, чіткий і гарантований соціальний статус кожного громадянина [15, 9].

Обійнявши посаду після вбивства президента Мак-Кінлі, що знаменувало “криваве народження” прогресизму, Рузвельт у грудні 1901 р. у зверненні до обох палат парламенту окреслив основні проблеми, на порозі яких опинилися Сполучені Штати. Президент вказував, що вражаючий і надзвичайно складний індустріальний розвиток, який з прискореною швидкістю пройшли США упродовж другої половини XIX ст., спричинив серйозні соціальні проблеми; старих законів і старих традицій було цілком недостатньо, щоб регулювати відносини у період накопичення і розподілу багатства і капіталів, але вони неспроможні регулювати нинішню ситуацію. Йшлося, передусім, про великі трести і корпорації, регулювання діяльності яких не мало відповідного юридичного та правового забезпечення. “Несправедливо, якщо багаті стають багатшими, а бідні біднішими” [1]. Тому зусилля адміністрації Рузвельта були сконцентровані на встановленні державного контролю над тими промисловими гігантами, які нехтували правилами вільної та чесної ринкової конкуренції задля власної наживи.

Однак президент наполягав на обережності й індивідуальному підході до кожної корпорації, особливо якщо вона є суб’єктом міжнародної торгівлі. Вживання у сфері міжнародної конкуренції справедливо пов’язувалося саме з великими підприємствами, які мали достатню для цього промислову і фінансову потужність. Цікаво, що один із основних засобів їх регулювання Т. Рузвельт вбачав у встановленні громадського контролю, у прозорості бізнесу. “В інтересах суспільства, уряд повинен мати право встановити нагляд і інспекцію над усіма корпораціями, що ведуть бізнес поза межами країни” [1].

Ці кроки Т. Рузвельта були особливо вагомими і з огляду на пануючі у США погляди на закони вільного економічного розвитку. Абсолютна свобода бізнесу була основною складовою філософії підприємництва, і великі монополії чудово нею користувалися для відстоювання своїх інтересів і позицій, в тому числі і від зазіхань уряду. Причому значне місце у суспільній

свідомості посідали так звані соціал-дарвіністські концепції, які переносили закони біологічної еволюції, сформульовані Ч. Дарвіном, на суспільство. Елементи цієї соціальної філософії можна віднайти й у політиці самого президента, особливо поза межами США. Проте всередині країни його ініціативи, що мали на меті змусити корпорації суворо дотримуватись анти-монопольного законодавства – “чесного курсу”, були реальним кроком на шляху здійснення широких соціальних реформ на користь усього суспільства, які активно обговорювали протягом кількох попередніх десятиліть. Практична реалізація Т. Рузвельтом “прогресистських ідей” безперечно поставила його у ряд найвизначніших американських президентів-реформаторів.

“Найбільшою життєвою проблемою, з якою цій країні й усьому цивілізованому світові доведеться мати справу – є проблема, яка стосується, з одного боку поліпшення соціальних умов, моральних і фізичних, у великих містах, і з другого боку – зусилля, щоб розібратися з плутаниною у тих далекосяжних питаннях, про які йдеться, коли ми говоримо про робочу “силу” [1]. Рузвельт згадував, що на час обіймання ним президентської посади він вже цілком дозрів до розуміння того, що урядові установи повинні діяти значно ефективніше для покращення становища широких мас населення, і відчував у собі сили здійснити реформи у сфері взаємовідносин робітників і роботодавців [3, 290].

Серед пріоритетів у рузвельтівській політиці щодо згаданих проблем – визнання за державою права втручатися у трудові конфлікти; існування профспілок як протизвага свавіллю підприємців; восьмигодинний робочий день; охорона праці, особливо дітей і жінок. Зусилля політичних діячів прогресивної ери були спрямовані на обмеження дитячої праці загалом, яка на початок ХХ ст. все ще широко застосовувалась у США, особливо праця малолітніх афроамериканців. Йшлося, перш за все, про заборону або принаймні обмеження праці дітей віком до 13–14 років (залежно від законодавства штату). Подекуди у політичних і внутріпартійних дебатах

навіть обговорювалася межа до вісімнадцяти років, але на практиці на працю дітей після чотирнадцяти років вже не поширювалися жодні обмеження. Тим не менше це були важливі початки побудови справедливого соціального суспільства [20, 355–356; 21, 179].

Посиленою турботою президента було законодавче поле, яке б регулювало ці проблеми [3, 290–298], тим більше, що американське трудове законодавство було відсталим порівняно з іншими сучасними індустріальними державами. Проблема ускладнювалася тим, що для вирішення питань трудового права окремі штати мали власні законодавчі повноваження, і тому федерально-державні ініціативи були дуже обмежені. Навіть закон про відповідальність працедавців був відхилений Верховним судом у Вашингтоні як такий, що суперечить конституції. Важливе значення мало створення міністерства торгівлі і праці, яке взяло під свій контроль значну частину підприємств.

Рузвельт також висував ініціативи, які мали на меті захистити американських робітників від конкуренції з боку прибуваючих у США переселенців з Азії, Південної і Східної Європи (в тому числі і з території сучасної України: їх прибуло до США не менше 7,5 млн. осіб [14, 25]), які погоджувались на меншу зарплатню, сприяли її зниженню і для місцевих робітників. “Нам потрібен кожен чесний і дієвий іммігрант, придатний, щоб стати американським громадянином... <...> Спершу ми маємо мету виключити... людей, які відомі як прихильники анархічних ідей або членів анархістських організацій..., людей низьких моральних переконань або сумнівної репутації. Це означає, що ми повинні вимагати досконалішої системи інспекції за кордоном і жорсткішої системи перевірки в наших портах імміграції... Нарешті, потрібно виключити всіх людей, хто є нижче певного стандарту економічної придатності... Повинен бути належний доказ особистої спроможності, аби заробити на житло в Америці, і достатньо грошей, щоб гарантувати пристойний початок в американських умовах. Це зупинило б притік дешевої робочої сили, і як її

результат – змагання, яке спричиняє сильне обурення в американському індустріальному житті...” [1].

Сучасний американський історик Г. Герстл вказує, що на практиці національне суспільство Рузвельта було відкрите для будь-кого, хто міг би претендувати на європейське походження. Він звертав надто мало уваги на те, чи європейці прибули зі Східної чи із Західної Європи, католики вони, протестанти чи іудеї, багаті чи бідні; всім їм пропонувалося стати американцями. Іншу позицію займав президент щодо вихідців із Африки й Азії. Він не стільки намагався, зауважує Герстл, виключити їх із політичного суспільства цілком, скільки з “націоналістичної міфології” [4, 1296].

Т. Рузвельт мав чітке і стаłe уявлення про обов'язковість тріади “територія – мова – нація” задля гарантування національної безпеки Сполучених Штатів. Ці поняття також були тісно пов'язані з позиціонуванням США як світової держави, велич якої певною мірою залежала від внеску широкої хвилі імміграції, а також з ідеєю лідерства і переважання англосаксонської раси. Досконале вивчення англійської мови кожним новоприбулим розглядалося президентом як елемент творення “справжнього” американця. “Не лише необхідно американізувати іммігрантів, які народилися поза межами США й оселяються серед нас, але ще більш необхідно для тих серед нас, хто за народженням і походженням вже є американцями, скористатися нашими невід'ємними правами, і.., не поклонятися чужим богам, яких наші предки покинули...”, – вказує Рузвельт у своїй статті “Справжній американізм”, надрукованій 1894 р. у “The Forum Magazine”. “Ми повинні американізувати їх [іммігрантів] у всьому: в мові, в політичних ідеях і принципах, у їхньому баченні відносин між церквою і державою... Американізм – це питання духу, віри, і принципу, а не віросповідання або місця народження”.

Особливе ставлення було в офіційних властей щодо населення тих територій, які опинились у складі новоствореної американської імперії (про неї йтиметься далі), зокрема Філіппін, Пуерто-Рико. Тут

йшлося про так звану американізацію і двояке ставлення до жителів “колоній”: з одного боку, вважалося, що вони можуть швидко подолати залишки іспанської культурної та політичної спадщини і бути так само легко асимільованими, як і східні європейці; з другого – вони зображувалися як несаможиттєві, нездатні до самоврядування, потребуючі “батьківського” доброзичливого керівництва люди, причому останнє бачення було переважаючим [13, 44–45].

З огляду на причини обмеження тих чи інших категорій переселенців, політика щодо них була різних ступенів жорсткості. Якщо намагання обмежити імміграцію, керуючись факторами расової, етнічної приналежності, релігії, були загалом спірними і часто-густо зустрічалися з істотною опозицією, то виключення з числа майбутніх американських громадян людей із фізичними чи психічними вадами всіма верствами громадськості та політикуму вважалося однозначно правильним. Число іммігрантів, не допущених у США через згадані причини з 1896 до 1915 років складало від 0,6 до 5% від загального числа новоприбулих (що становило від 1720 до 17 тис. осіб відповідно) [12, 394, 406].

Важливі ініціативи були розроблені із захисту природи і навколишнього середовища. Громадська думка у Сполучених Штатах вже тоді переймалася проблемою збереження лісів – диких і штучно насаджених. Їх захист, на думку Т. Рузвельта, зовсім не означає вилучення лісових ресурсів, деревини, вод, трав із забезпечення добробуту людей, але навпаки, надає гарантію їх необхідних постачань. “Збереження наших лісів – нагальна потреба бізнесу. Ми повинні прийти до чіткого розуміння, що нищення лісу, крім необхідного для сільського господарства, загрожує нашому добробуту” [1]. Однак, як вказував сам Рузвельт, на час його приходу у Білий дім панував законницько-бюрократичний підхід до вирішення питання природних ресурсів: при формальному дотриманні законності справи вирішувалися найчастіше на користь приватної власності.

Такий стан справ зовсім не відповідав планам конструктивного розвитку країни [3, 250].

Для захисту диких тварин і рослин у Сполучених Штатах, поряд з існуючим з 1872 р. у Вайомінгу Єллоустонським національним парком, було створено ще п'ять; п'ятдесят один пташиний заказник; схвалено закони для охорони життя дикої природи на Алясці, в окрузі Колумбія [3, 266]. Слід зазначити, що вже тоді чітко виокремилися два підходи до питання ставлення до навколишнього середовища та дикої природи – консервація та збереження. Перша передбачала збереження національних природних ресурсів у недоторканому вигляді, другий – використання їх, але під пильним урядовим контролем [11, 33–36].

Президент приділяв також чималу увагу проблемі водних багатств. Причому ці заходи Т. Рузвельта були тісно пов'язані з ідеєю охорони та збереження природних ресурсів загалом. Згадані вище процеси швидкої урбанізації американського суспільства покликали до життя проблему забезпечення міст питною та технічною водою. Впорядкування ситуації з водними ресурсами країни мало на меті й вирішення актуального на той час транспортного питання. Проблема особливо гостро постала у зв'язку з інтенсивним господарським та економічним освоєнням західних штатів, аж до тихоокеанського узбережжя. Йшлося, перш за все, про якомога ефективніше використання транспортних та іригаційних можливостей Міссісіпі. Згідно із законом про меліорацію 1902 р. було започатковано план зрошування посушливих регіонів заходу, який передбачав будівництво великих гребель і водосховищ. Велике значення приділялося науковому підходу та раціональній організації вирішення поставлених завдань, однак роль цих чинників у розв'язанні власне водного питання була недостатньою та дещо перебільшеною тогочасною пропагандою [13, 411–413].

Реформи Т. Рузвельта у галузі природоохорони і управління природними ресурсами важко переоцінити. Б. Шульман із Бостонського університету акцентує на тому, що для країни, економічний розвиток якої цілком залежав від експлуатації

природних ресурсів, управління державною власністю і регулювання економіки, що проходила етап швидкої індустріалізації, були нерозривно пов'язані. Теодор Рузвельт та його спільники сконцентрували свої зусилля на запровадженні адміністративного управління системою охорони навколишнього середовища, і, хоча й зі змінним успіхом, але заклали фундамент сучасного федерального управління природними ресурсами [10, 376]. 1908 року було створено Національну Комісію зі збереження ресурсів, що започаткувало нові функції американського федерального уряду.

Реформізм Рузвельта реалізувався й у галузі зовнішньої політики. Перш за все, його зусилля у цій царині пов'язуються із фактом піднесення Сполучених Штатів до рангу світової держави. Йдеться також про створення американської імперії, хоча існування такої у повному розумінні цього слова ставиться під сумнів деякими сучасними істориками. Поняття імперії у США було вперше використано батьками-засновниками, щоб описати політичну місію, пов'язану з територіальними прагненнями, причому свобода і континентальне розширення були тут дуже тісно переплетені між собою [8]. Комбінацією цих понять наскрізь пронизана історія американської зовнішньої політики, до того ж таке поєднання породило могутню теоретичну базу, яка обґрунтувала ідею американської винятковості (в тому числі й щодо дій поза межами країни), а також Богом даної місії. США обрали собі шляхетну місію забезпечити іншим країнам і територіям, яким пощастило менше, ніж їм самим, кращий спосіб життя, заснований на свободі та демократії. Така місія неминуче одягала американську зовнішню політику в особливі моралістичні й ідеалістичні шати, переконувала всіх, у тому числі й самих американців, що все, що вони роблять, – це лише в ім'я щастя і процвітання всього людства.

Пропагандистів американської імперської експансії не бракувало. Яскравий приклад – Альберт Беверідж – сенатор від Індіани, який у своїх виступах і промовах всіляко доводив необхідність широкої

світової політики США: "...Наш президент сьогодні підіймає прапор над морськими островами, форпостами торгівлі, цитаделями державної безпеки, і марш прапора триває! Ми не можемо відступитися від будь-якої землі, де Провидіння розгорнуло наш прапор; це нам оберігати ті землі для свободи і цивілізації" [26]. Причому сенатор акцентує, що моря і океани не є перешкодою для виконання американцями свого доленосного завдання: якщо б, наприклад, між США та Філіппінами була суша, а не вода, то довелось б витратити мільйони доларів для їх комунікації, натомість океан є союзником США [27].

Необхідність забезпечення проведення ефективної зовнішньої політики змушувала американську адміністрацію поєднувати в ній і ідеологічні, й геополітичні мотиви [22, 3–8]. Саме чіткими геостратегічними імперативами й керувався Вашингтон, здійснюючи ряд кроків щодо конкретних держав і територій. Причому в перші роки існування Сполучених Штатів, після війни за незалежність, коли на порядку денному стояло питання про виживання і зміцнення США як держави та економічної потуги, ідея про світове лідерство не висувалася на перший план, а розглядалася, як призначена для далекої перспективи [23]. Однак вже 1823 р. президент Джеймс Монро проголосив доктрину, котра теоретично обґрунтувала переважаючі права США в країнах Латинської Америки і територіях, розташованих у Західній півкулі: "Ми не втручалися і не втручатимемося у справи вже існуючих колоній або залежних територій жодної європейської держави. Але щодо урядів країн, що проголосили і зберегли свою незалежність, і тих, чію незалежність, після ретельного вивчення і на основі принципів справедливості, ми визнали, ми не можемо розглядати будь-яке втручання європейської держави з метою пригноблення цих країн або встановлення якогось контролю над ними інакше, як недружній прояв щодо Сполучених Штатів..." [24].

Як зауважує один із визначних теоретиків та практиків американської зовнішньої політики Г. Кіссінджер, з плином часу зміст доктрини Монро поступово розширювався, і в результаті вона

перетворилася на індульгенцію американській гегемонії у Західній півкулі. Доктрина почала виправдовувати американське втручання у справи інших держав не тільки у випадку існування реальної загрози для країни, але й евентуально, при одній лише появі можливості подібного виклику [25, 27].

Доктрина Монро також певною мірою підштовхувала американську адміністрацію до того, що США взяли на себе функції так званого світового поліцейського: війни з варварськими або напівварварськими народами Т. Рузвельт відносив до категорії тих збройних конфліктів, які є хоча й сумним, але необхідним задля добробуту всього людства поліцейським обов'язком [1]. Президент розглядав реалізацію доктрини Монро всіма державами Північної та Південної Америки як гарантію майбутнього універсального миру в Західній півкулі. Запорукою цього миру мала стати забезпечення Сполученими Штатами можливості утвердження незалежності малих держав Нового світу. Цікаво, що президент В. Вільсон намагався також добитися від європейських держав визнання доктрини Монро у період після Першої світової війни [31].

Іншим важелем і необхідною умовою реалізації національних інтересів США Рузвельт вважав побудову сучасного військово-морського флоту: вона дасть змогу здійснювати як американські міжнародні права, так і обов'язки. Президент неухильно наполягав на широкій військово-морській програмі і, незважаючи на опір як усередині партії, так і ззовні, особливо у Конгресі, наполягав на тому, що лише збудований за останнім словом техніки та добре навчений військово-морський флот адекватних розмірів може гарантувати політичну й економічну безпеку США.

У своїх навалістських прагненнях президент Рузвельт спирався на підтримку досить широкого кола пропагандистів морської могутності США, особливо з середовища морських офіцерів. Найвпливовішим і найавторитетнішим із них, безумовно, був капітан Альфред Мехем. Навалісти, як правило, взірцем великої морської держави розглядали Велику

Британію. І хоча дехто вважав, що британський королівський флот у ключових галузях військового професіоналізму і підготовленості дещо не дотягує до ідеалу, але мистецтво мореплавства, кадрова політика, будівництво, технологія, тактика морського бою флоту Англії мали велике значення для американців, детально вивчалися і часто ними переймалися [28].

Не менше значення у період президентства Т. Рузвельта надавалося проблемам армії: починаючи від необхідності створення генерального штабу і аж до зарплатні рядовим і нижчому командному складу [1; 33]. Сучасний американський дослідник Л. Фішер вказує, що з часів президентства Рузвельта і до закінчення Другої світової війни відбувалося перманентне збільшення президентських повноважень і відповідальності виконавчої влади у царині військової політики [29, 112].

Особливу роль відіграли Висновки Рузвельта до доктрини Монро – “Roosevelt Corollary” 1904 року. Відтоді зовнішня політика Вашингтона покликана була не лише захищати життя та власність американських громадян, але широко просувати цілі американської дипломатії. “Roosevelt Corollary” відкрили шляхи для численних військових втручань, особливо в латиноамериканських країнах та у Південній Америці [29, 41–61; 34].

Одночасно з такими елементами експансіоністської політики, як нещодавня іспано-американська війна, втягування у перегони озброєнь, з'являються нові: політика “відкритих дверей” у Китаї, нав'язування потрібних і повалення незручних для США політичних режимів, зокрема у Латинській Америці (показовим є приклад створення за допомогою Сполучених Штатів нової незалежної держави – Панами).

Отже, цілком очевидними є рівнозначні складові рузвельтівської зовнішньополітичної стратегії: поряд з економічними мотивами політики “великого дрючка” і “доларової дипломатії” президент і його прихильники переймалися питаннями могутності і престижу нації, а також військово-морської міці, яка гарантувала б реалізацію цього престижу. Важливою

складовою бачення місії США у світі було переконання про необхідність, а також перші спроби експорту демократії. Прогресивний реформізм Теодора Рузвельта, забезпечуючи соціальну стабільність усередині країни, також розширював потенційні можливості здійснення активних кроків поширення американських впливів у Західній півкулі.

1. *Roosevelt Th.* State of the Union Message. December 3, 1901 / <http://www.theodore-roosevelt.com/sotu1.html>.
2. Бжезінський З. Велика шахівниця: Пер. з англ. – Львів-Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
3. *Roosevelt Th.* An Autobiography / <http://www.gutenberg.org/files/3335/3335-h/3335-h.htm>.
4. *Gerstle G.* Theodore Roosevelt and the Divided Character of American Nationalism // *The Journal of American History*. – Vol. 86. – № 3. The Nation and Beyond: Transnational Perspectives on United States History: A Special Issue (Dec. 1999). – Pp. 1280–1307.
5. *Hovenkamp H.* Enterprise and American law, 1836–1937. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1991. – 443 Pp.
6. *Andreas’ History of the State of Nebraska. Railroads* / http://www.kancoll.org/books/andreas_ne/railroad/railroad-p1.html.
7. *Cox M.* The Empire’s Back in Town: or America’s Imperial Temptation – Again / <http://www.lse.ac.uk/collections/LSEPublicLecturesAndEvents/pdf/20030602t1717z001.pdf>.
8. *Kusmer K.* The Urban Crisis As History // *Reviews in American History*. – 1997. – 25.4. – Pp. 667–673.
9. *Gilfoyle T.J.* White Cities, Linguistic Turns, and Disneylands: The New Paradigms of Urban History // *Reviews in American History*. – 1998. – 26.1. – Pp. 175–204.
10. *Schulman B.J.* Governing Nature, Nurturing Government: Resource Management and the Development of the American State, 1900–1912 // *Journal of Policy History*. – 2005. – 17.4. – Pp.375–403.
11. *Epstein C.* The Making of Global Environmental Norms: Endangered Species Protection // *Global Environmental Politics*. – 2006. – 6.2. – Pp. 32–54.
12. *Baynton D.C.* “The Undesirability of Admitting Deaf Mutes”: U.S. Immigration Policy and Deaf Immigrants, 1882–1924 // *Sign. Language Studies*. – 2006. – 6.4. – Pp. 391–415.

13. *Pisani D.J.* Water Planning in the Progressive Era: The Inland Waterways Commission Reconsidered // *Journal of Policy History*. – 2006. – 18.4. – Pp. 389–418.
14. *Cabán P.* Subjects and Immigrants During the Progressive Era // *Discourse*. – 2001. – 23.3. – Pp. 24–51.
15. *Diner S.J.* A Very Different Age: Americans of the Progressive Era. – New York: Hill and Wang, 1998. – 320 Pp.
16. *Rauchway E.* Murdering McKinley: The Making of Theodore Roosevelt's America. – New York: Hill and Wang, 2003. – 250 Pp.
17. *Cervantes-Rodríguez A.M., Lutz A.* Coloniality of Power, Immigration, and the English-Spanish Asymmetry in the United States // *Nepantla: Views from South*. – 2003. – 4.3. – Pp. 523–560.
18. *Roosevelt Th.* True Americanism // *The Forum Magazine*. – 1894. – April / <http://www.theodore-roosevelt.com/trta.html>.
19. *Rodgers D.T.* Atlantic crossings: social politics in a progressive age. – Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1998. – 634 pp.
20. *Gratton B., Moen J.* Immigration, Culture, and Child Labor in the United States, 1880–1920 // *Journal of Interdisciplinary History*. – 2003. – 34.3. – Pp. 355–391.
21. *Sealander J.* The History of Childhood Policy: A Philippic's Wish List // *Journal of Policy History*. – 2004. – 16.2. – Pp. 175–187.
22. *Юрченко С.В.* Геостратегические императивы во внешнеполитической традиции США (от первых поселений до Второй мировой войны). – Севастополь: Флот Украины, 2001. – 76 с.
23. *Вишневский М.А.* Доктрина “американского мирового лидерства” – концептуальная основа современной внешней политики США / <http://www.explan.ru/adeks/magazin/0205/02-10.html>.
24. Monroe Doctrine; December 2, 1823 / <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/monroe.htm>.
25. *Кисинджер Г.* Дипломатия: Пер. с англ. – М.: Ладомир; ТОО “ВРС”, 1997.
26. *Beveridge A.* The March of the Flag. 16.09.1898/ <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1898beveridge.html>
27. *Beveridge A.* In Support of an American Empire/ <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/ajb72.htm>.
28. *Bönker D.* Admiration, Enmity, and Cooperation: U.S. Navalism and the British and German Empires before the Great War / http://muse.jhu.edu.lib-proxy.nd.edu/journals/journal_of_colonialism_and_colonial_history/v002/2.1bonker.html
29. *Fisher L.* Presidential War Powers. – Lawrence: University Press of Kansas, 1995. – 206 Pp.

30. *Roosevelt Th.* World Feats. Speech at Omaha 2.09.1910/ Roosevelt T. The New Nationalism. – Gloucester: Mass. Peter Smith, 1971. – P. 109-117.

31. *Brown P.M.* The Monroe Doctrine and the League of Nations// The American Journal of International Law. – Vol. 14. – № 1. (Jan. – Apr., 1920). – Pp. 207–210.

32. Elihu Root on the Formation of the General Staff System in 1903 / http://www.shsu.edu/7Ehis_ncp/RootGS.html.

33. *Lansford T.* Regime Formation and Maturation in White House: the Rise of the Internationalism during the Administration of Theodore Roosevelt // White House Studies. – 2001. – Vol. 1. – № 4. – Pp. 505–524.

© А.Питльована, 2009

Надійшла до редколегії 4.01.2009.